

Срби припадају великој породици словенских народа. Из своје прапостојбине, северне Европе, већ у 5. и 6. веку насељавају Балканско полуострво у северним пределима Византијског царства. Затичу прилично опустошен простор, јер је њиховом доласку претходила велика сеоба евроазијских народа у 4. и 5. веку. Јужнословенски народи су као многобошци, прилично и сами допринели разарању хришћанске црквене организације, која је неколико векова пре њиховог досељавања добро функционисала на Балканском полуострву. Тада су и код Срба, несумњиво по први пут, почели и хришћански утицаји. Наравно, Срби нису први многобожачки народ који је на овом простору дошао у додир са хришћанством; треба поменути само неке народе, као Готе, Хуне, Лангобарде, Аваре, Гепиде Херуле Словени односно Срби, у северним областима Византије убрзо су показали жељу да се ту трајно населе, и то већ половином 6. века (епоха цара Јустинијана 527-565), а вероватно и раније. Примање хришћанства у већ увелико христијанизованој Европи за словенска племена био је веома дуг спор и сложен процес, али истовремено и нешто неизбежно Окружење, рецимо Срба, Бугара, Хрвата и других народа, било је већ вековима хришћанско. Као пагани, ови народи су се свакако у то време оштро издвајали, и било је само питање када ће и у којим околностима и они постати хришћански народи. Српска племена су, према обавештењима византијског писца и цара-историчара Константина VII Порфириогенита (913-959), веома споро усвајала нову веру, односно споро су се одрицала старих паганских обичаја и убеђења. Исти писац је забележио да је прво масовније крштење Срба било у време византијског цара Ираклија (610-641). Хришћански проповедници (мисионари) дошли су међу Србе са Истока, из познатих византијских хришћанских и духовних центара какви су били Цариград и Солун, мада је неоспорно да су хришћански утицаји међу Србе долазили и из Јадранског приморја, где је упркос варварским пустошењима остала добро очувана предсловенска црквена организација. После више од две стотине година проведених у новодосељеним областима, српска племена су коначно крштена; хришћанска вера и црквена организација су заживеле тако да се може сада говорити о хришћанској духовности и култури у правом смислу речи. Другим речима може се историјски пратити развој хришћанства код Срба као хришћанског народа у Европи. Примање хришћанске вере код Срба ишло је упоредо са стварањем и њихове прве државе у првој половини 9. века. Хришћански и духовни просветитељи Срба, као и свих словенских народа, јесу света браћа Кирило и Методије - равноапостоли. Крштење Срба се временски ставља у време владавине кнеза Мутимира (до 891. године). Неколико година пре Срба крштени су Бугари. То је време успона Франачке државе у Западној Европи, када истовремено расте велика моћ римских епископа, односно папа. Управо у то време, покушао је амбициозни папа Никола I (+867) да уз помоћ Франака потчини цело Балканско полуострво под своју духовну јурисдикцију, које је био лишен још 732. г. услед иконоборачке кризе којом је била захваћена Црква. Одмах, или истовремено са крштењем Бугара 864 године, уследила је хришћанска мисија Свете браће у Моравској, држави кнеза Растислава. Оно што је било пресудно у крштењу, не само Срба него и свих Словена, јесте настанак словенског писма, азбуке. односно глагољице и ћирилице, половином 9. века. Постанак писмености код Словена неразлучиво је везан за примање хришћанства на народном језику. С правом је већ давно констатовано да су прве речи које су уопште написане на словенском језику и писму биле управо речи из Светог писма: "У почетку беше Реч, и Реч беше у Бога, и Реч беше Бог... и без њих ништа не постаде што је постало..." На словенски језик је одмах са грчког језика превођено Свето писмо, као и неопходне богослужбене књиге. Према томе, дубинска христијанизација је почела не на грчком, још мање на латинском, него на народном, словенском Језику који је по заступљености у тадашњем свету био на трећем месту, одмах после грчког и латинског језика. Важна је, исто тако, и чињеница да су Срби примили хришћанство у време српског кнеза Мутимира, у време када је Византијом владао цар Василије I Македонац (867-886), а цариградски патријарх био Фотије, по чијем су благослову Света браћа и њихови ученици и наследници вршили коначну христијанизацију Јужних Словена. За Фотија се с правом каже да је кум свим словенским народима. Тада је, треба и то рећи, претила озбиљна опасност

да сви новокрштени јужнословенски народи: Срби, Бугари, Хрвати (са њима је то успело) буду стављени под римску, односно папску духовну јурисдикцију. Крајем 9. века у српским земљама се помињу прве епархије. У Београду је 878. год. епископ Сергије, док се у Браничеву налази епископ Агатон, такође Словен. Нешто касније, у 10. веку у писаним документима помињу се епископи у градовима КОЈИ су били у оквиру Србије: Стон, Рас, Липљан, Ниш, Призрен, као и у неким другим местима која су и пре досељења Словена била епископска седишта. За учвршћивање хришћанства међу Србима пре светог Саве од пресудног значаја било је то што су богослужења и проповеди - поуке народу - вршене на народном језику, језику разумљивом народу. После смрти св. Методија 885. г. као панонског епископа, његове ученике су протерали франачки, латински свештеници из Моравске зато што нису хтели да проповедају хришћанску веру само на латинском, који је иначе био стран народу. Тако су се протерани ученици Кирила и Методија нашли на простору Балкана где живе Бугари, Срби, Хрвати. Посебно су се истакли св. Климент и св. Наум, који су деловали неколико десетина година у околини Охридског и Преспанског језера. Они су неговали и развијали словенску писменост, васпитавали су и школовали домаће свештенике који су ишли у народ и ширили веру. Као прва чиста словенска епархија помиње се "Величка епархија", чији је први епископ од 893. год. био управо св. Климент. Ова епархија је у то време била у саставу, већ од 870. год. самосталне, Бугарске цркве. Нешто касније, у држави цара Самуила (976-1014) створена је у Самуиловом царству Патријаршија са седиштем у Охриду. Међутим, византијски цар Василије II Бугароубица уништио је ову краткотрајну државу 1018. год., а патријаршију је деградирао на степен архиепископије. Од тада охридске архиепископе поставља византијски цар и цариградски патријарх, а архиепископи су били искључиво Грци. Под јурисдикцијом Охридске архиепископије биле су све епископије у Србији до времена светог Саве 1219. године. Српска племена у Зети, односно Дукљи, укључујући и Приморје, у 9. веку су уједињена у посебну државу - Зету, која се некада звала Дукља. Краљ у Дукљи био је Јован Владимир (+1016), зет цара Самуила (ожењен његовом ћерком Косаром). Постао је први српски владар-светитељ који се прославио праведним страдањем и хришћанским стрпљењем. Св. краљ Јован Владимир је сахрањен у цркви Св. Богородице Крајинске. Данас се налази у цркви код Елбасана у Албанији (Шин Ђон). Половином 11. века Дукља се ослобађа византијске власти. Војислављев син Михаило (1051-1081) успео је 1077. год. да од римског епископа добије краљевску круну, а папа је пре тога, 1067. год., поставио архиепископа у граду Бару. Све се ово догодило непосредно после одвајања Рима од Цркве 1054. год., па је озбиљно претила латинизација и покатоличавање, које је спроводила Барска архиепископија у српским православним земљама. Ово је коначно спречено тек 1183. год., када је рашки велики жупан Стефан Немања Зету припојио Рашкој држави, која је од самог почетка била под византијским духовним, културним и црквеним утицајем. У српским земљама на подручју Босне и Херцеговине осамосталио се владар са титулом бан, Кулин (1180-1204). Босна је као државна целина била географски удаљена од Византије и њеног директног утицаја. Тамо је понекад био јачи политички и духовни утицај који је долазио из суседне Угарске као римокатоличке земље. Што се тиче православне хришћанске Цркве у Босни и Херцеговини, она је од самог почетка крштавања Срба на тим просторима била обухваћена црквеном организацијом коју је касније почетком 13. века уредио свети Сава. Богослужбени језик је словенски, као и целокупна писменост. Доста редак римокатолички живаљ у Босни потпадао је под јурисдикцију латинских епископа из Сплита, Бара или Дубровника. Треба рећи, исто тако, да је утицај ових бискупија био веома мали, скоро неприметан. Православно свештенство у Босни сачувало је стара народна имена, која су се задржала кроз цео средњи век: епископ је био дјед, прота гост, свештеник или презвитер старац. Назив за целокупно свештенство, односно јерархију, био је стројници (они којима је поверено да управљају Црквом). Монаштво је било такође заступљено, а управљало се у животу и уређењу манастира по монашким правилима св. Василија Великог (+379), а то је општежиће - живот монаха у манастирској заједници на челу са игуманом. Када је реч о православној Цркви у Босни и Херцеговини у средњем веку, треба рећи да се постепено у

науци превазилази већ сто година старо мишљење о наводном постојању такозване "босанске цркве" која је била богумилска, односно јеретичка (патаренска) по манихејцима-павликијанцима, каквих је било у Византији а и на Западу, особито у јужној Француској. Укратко само треба рећи да домаћих, аутохтоних извора о постојању богумила и њихове цркве у Босни средњег века нема. Додуше, латински извори из Дубровника, и са Запада уопште, помињу такозване патаре, шизматике, јеретике и богумиле у Босни, који никада нису хтели да се покоре и потчине латинској Цркви из Рима. Када је реч о изворима такве врсте, треба увек имати на уму да латински извори из истог времена и православну Цркву у немањихкој Србији називају шизматичком, јеретичком, наравно само зато што није римокатоличка. Да у Босни и Херцеговини заиста није било богумила и патарена, најбољи је доказ то што је након пада свих српских земаља под Турке, цела православна Црква у свим српским земљама, укључујући и Босну и Херцеговину, дошла под јурисдикцију и у састав Пећке патријаршије, а у њој се нигде и никада на помињу богумили. ВРЕМЕ СВЕТОГ САВЕ Крајем 12. века рашки велики жупан Стефан Немања (1169-1196) успео је да у једну државу уједини већину тадашњих српских земаља. у спољној политици своје државе определио се за Византију, с којом је додуше, више пута и ратовао. определио се, такође, што је веома важно, и за византијски духовни (православно-хришћански) и културни утицај уопште. Стефан Немања је лично био веома побожан и од самог почетка непоколебиво опредељен за источно православље, које је без сумње већ неколико векова уназад ухватило дубоке корене у његовој земљи и народу. Као израз његове побожности, и данас постоје његове цркве и манастири као задужбине: манастир Свете Богородице и манастир Светог Николе у Топлици, манастир Ђурђеви Ступови код Раса (данас код Новог Пазара), храм Светог Пантелејмона у Нишу, храм Светог Арханђела у Скопљу. Подигао је знаменити манастир Студеницу, који је с правом назван "мајка свих српских цркава". У том манастиру је Стефан Немања примио монашки завет, а ту лежи његово тело пренето из манастира Хиландара. За српско хришћанство, не само у средњем веку од пресудног значаја јесте личност и дело светог Саве (првог српског архиепископа +1236). Стефан Немања имао је три сина: Вукана, Стефана и Растка. Свети Сава, на крштењу Растко био је дакле најмлађи Стефанов син, рођен око 1175. год. Још док је био дете показивао је склоност ка хришћанској побожности, читању и књизи. Није случајност што је Растко са 16 година, противно жељи родитеља, отишао са једним руским монахом у Свету гору, где се у манастиру Светог Пантелејмона (Стари Русик) замонашио, поставши тако монах Сава. Он се од самог почетка потпуно и без остатка предао испосништву, молитви и строгом монашком животу, тако да је убрзо скренуо пажњу свих на Светој гори, поготову што је био из владарске породице. За примером најмлађег сина, монаха Саве, пошао је ускоро и већ остарели Стефан Немања. Он се на државном сабору у Расу 1196. год. одрекао владарског престола, а за свога наследника изабрао средњег сина, Стефана. Одмах после тога, примио је монашки постриг и као монах Симеон провео је остатак живота у миру и монашкој тишини Свете горе заједно са Савом. Својим боравком на Светој гори отац и син су на себе скренули пажњу, и као монаси а и као ктитори и приложници многих светогорских манастира. Природна последица тога јесте подизање српског манастира Хиландара на Светој гори. Манастир је, у ствари, обновљен 1198. год. Убрзо после тога упокојио се монах Симеон 13. фебруара 1200. год. Сабор монаха Свете горе одмах га је прогласио за светитеља -Свети Симеон Мироточиви, док му је син монах Сава написао Службу и Житије (Биографија). Сем овога, свети Сава је написао Карејски типик за лотребе монаха у Карејској испосници светог Саве Освећеног у Кареји на Светој гори. За манастир Хиландар написао је Хиландарски типик по угледу на типик Богородичиног манастира у Цариграду. Овај типик је на снази све до данас у манастиру Хиландар. У време светог Саве цела Света гора, а самим тим и манастир Хиландар, осетила је све тешке последице Четвртог крсташког рата, када су Латини срушили и опљачкали Цариград, византијску престоницу, основали такозвано Латинско царство 1204-1261 год., и када су од стране латинских крсташа страдали и светогорски манастири Због те опасности, а ради измирења завађене браће, свети Сава око 1208. год., ради сваке сигурности преноси тело светог Симеона из

Хилаидара у манастир Студеницу. За манастир Студеницу Сава пише типик, Студенички типик, по садржини сличан Хиландарском типуку. Сава је архимандрит у том манастиру све до 1217. год. Сматра се да је овај период боравка светог Саве у Србији био и најплоднији с обзиром на то да је он непрекидно путовао по свим српским земљама, проповедао, учио све вери православној, ширио писменост, побожност, градио цркве и манастире, поучавао свештенике, монахе и народне учитеље. Из тог времена потичу приче и легенце о светом Сави као народном просветитељу и учитељу, чудотворцу, избавитељу свих болесних, сиромашних, невољних... Све до појаве светог Саве, Црква је у српским земљама била под јурисдикцијом Охридске архиепископије. Помињу се само три епархије: Рас, Призрен и Липљан, а у њима су владике били Грци. Зато је свети Сава одлучио да за потребе свог народа У самосталној и независној српској држави из средине свог народа припреми свештенике, монахе и епископе, народне учитеље, укратко речено, да потпуно осамостали Цркву у Србији. Мора се признати да није било лако то остварити у тренутку када је притисак на Србију био велики и са југа (Латинско царство), а и са севера (римокатоличка Угарска). Велики жупах Стефан, Савин брат, био је принуђен да 1217. год. прими краљевску круну из Рима од папе, а исте године, не случајно, Сава напушта Србију и поново одлази у манастир Хиландар. Одатле са пратњом одлази у Никеју кол избелог византијског цара Теодора Ласкариса и цариградског патријарха Манојла Сарантена, и моли их за самосталност (аутокефалност) Цркве у Србији. Савина молба је прихваћена, и то је било најбоље могуће решење с обзиром на околности у којима се тадашњи свет налазио. Сава је у Никеји рукоположен (хиротонисан) за архиепископа - поглавара Цркве у Србији, и узео је титулу "архиепископ српских и приморских земаља". Тако је српски народ око четири века након примања хришћанства добио духовну самосталност, црквену аутокефалију, чиме је међународно и међуцрквено потврђена његова духовна зрелост и способност да може потпуно самостално и одговорно да има сопствену црквену организацију и уређење по угледу на источне аутокефалне цркве (Јерусалимска, Александријска, Антиохијска). Свети Сава се потом враћа у Србију, али иде преко Хиландара, одакле узима своје најбоље ученике-монахе за будуће епископе у Србији. На путу за Србију кратко време проводи у Солуну, где довршава састављање Законоправила (Крмчија). као црквендржавног законика или Устава којим се законски регулише уређење самосталне Српске цркве. Прва Савина брига сада је била да у живот спроведе уређење Српске цркве. Поред постојеће три епархије. Сава оснива још осам нових епископија, и то: Жичку (седиште Српске цркве - Архиепископије је у манастиру Жичи). Зетску. Хвостанску. Хумску. Топличку, Будимљанску, Дабарску и Моравичку. Седиште сваке епархије било је у манастиру. Манастире су њихови градитељи - ктитори обдарили имањима (њивама, шумама, виноградима, пашњацима, воћњацима...) да би могли да се издржавају и обављају своју веома важну духовно-просветитељску мисију у народу. Сви новопостављени епископи добили су по један примерак-препис Крмчије, која их је руководила у управљању својим црквама и манастирима. У манастиру Жичи. који је одређен за седиште Архиепископије, одржао је на Спасовдан 1221. год. државно-црквени сабор. На овом сабору је Сава крунисао за краља свог брата Стефанн. Тим чином Србија је добила првог српског краља - Стефана Првовенчаног, а самим тим постала и краљевина. Сава је том приликом, па и сутрадан, одржао своју познату Жичку беседу о православној вери, у којој поучава и краља, и властелу, и новоизабране епископе. и игумане и сав народ основним истинама православне хришћанске вере, али на основу Светог писма, дела светих Отаца Цркве, васељенских и помесних сабора. Наравно, овакво успешно вођење црквених и државних послова у Србији није прошло без тешкоћа, како изнутра тако и споља. Савином делу прво се противила Охридска архиепископија са ученим Димитријем Хоматијаном на челу, који је написао једно протестно писмо Сави, у коме осуђује "монаха Саву" што је, наводно, напустио Свету гору и отишао у свет, и постао чак архиепископ без његовог знања. Међутим, овај протест није имао основа будући да се свети Сава придржавао правила и црквених канона и поступао сходно међународним околностима у којима се тада Србија налазила. Први српски краљ Стефан Првовенчани се при крају живота замонашио, као,

уосталом, и његов млађи брат и отац. Умро је као монах Симон 1228. год., а тело МУ И данас почива у манастиру Студеници. На краљевском престолу наследио га је син Радослав. У његово време свети Сава је предузео своје прво путовање у Свету земљу 1229 год. Ово поклоњење светињама Свете земље није био само Савин лични чин. То је много значило за целу Српску цркву, сада младу архиепископију. Сава је тада посетио Јерусалим и манастир Светог Саве Освећеног. За српске монахе откупио је манастир Светог Георгија у Акри, и манастир Светог Јована Богослова на Сиону. Боравак у овим и другим манастирима свети Сава је искористио да добро проучи уређење и живот монаха у њима, како би ту праксу пренео у манастире и цркве у Србији. Од тада се у Српској цркви све више осећао утицај јерусалимског типика уместо цариградског студитског из манастира Студион из Цариграда. У Србију се свети Сава вратио са великим поклонима, које су чиниле иконе, кандила, свештеничке одежде, украси за цркве, књиге, мошти светитеља... Године 1233. догодила се смена на краљевском престолу. После краћих немира и потреса за краља је дошао Радислављев брат. краљ Владислав, синовац светог Саве. Захваљујући Савином неприкосновеном духовном ауторитету и угледу у народу, и ова криза убрзо је превазиђена. Сем што је био велики хришћанин и духовник, мудар и практичан, свети Сава је знао одлично да процени шта је добро и корисно за будућност Цркве и народа. Сава је већ био у годинама. Приближавао се крај његовог плодног живота и он је био тога свестан. Зато је одлучио да још једном у интересу Цркве и државе учини поклоњење светињама не само Свете земље, где је био неколико година раније, него и другим светињама на Истоку. Вероватно, предосетивши да се неће вратити са тог пута, он се на црквеном сабору 1233. год. одрекао архиепископског трона, а за свог наследника предложио Арсенија Сремца (+1266). Како је, дакле, Цркву осигурао с те стране, Сава у пролеће 1234. год. одлази у Свету земљу. Овога пута је посетио и Александрију и патријарха Николу, затим древне манастире у Египту, Синајску гору и тамошње манастире. Враћа се преко Јерусалима и Антиохије у Цариград, где је набавио многе потребне ствари за своју Цркву Упутио се преко Бугарске у Србију, задржавши се у Трнову код бугарског цара Јована Асена. Последњу Свету литургију одслужио је уочи Богојављења 1236. године. Није дочекао да се врати у Србију. Разболео се и умро у Трнову 14/27. јануара, а сахрањен је у тамошњој цркви. Његов синовац, краљ Владислав, успео је да после годину дана пренесе његово тело из Трнова и сахрани га 6/19. маја 1237. год. у својој задужбини, у манастиру Милешеви.

АРХИЕПИСКОПИЈА Период Архиепископије Српске цркве траје од 1219. до 1346. године. На трону Светог Саве променило се дванаест архиепископа у време најпознатијих наших краљева из династије Немањића. Седиште Цркве је најпре било у манастиру Жичи, а убрзо је, 1253. год., због опасности од Татара и Кумана пренето у метох манастира Жиче, у Пећ, на улазу у Руговску клисуру. на безбедније и сигурније место. Сви архиепископи на челу наше Цркве били су искусни духовници и монаси, који су пре тога боравили као игумани У Манастиру Хиландару или Студеници. Двојица од њих, архиепископ Никодим" (1317-1324) и Данило II (1324-1337) у време краља Милутина и краља Стефана Дечанског, истакли су се као писци, преводиоци и књижевници. Архиепископ Данило II, пре тога игуман у Хиландару и дипломата, оставио је познато дело Животи краљева и архиепископа српских познато као Књиге староставне. То је славна епоха владавине краља Уроша I (1243-1276), Драгутина када су у Србији настали манастири: Милешева задужбина краља Владислава (1233-1243), Сопоћани (код Новог Пазара - 1265) задужбина краља Уроша, манастир Морача 1252. год., задужбина кнеза Стефана Вукановог сина. Задужбине које се приписују краљу Драгутину јесу: Рача, Трноша, Ловница, Озрен, Тавна; док су Милутинове задужбине (1282-1321) Богородичина црква у Скопљу, обновљена црква манастира Хиландара, Богородица Љевишка у Призрену, Старо Нагоричино (1313), Бањска (1313-1317), Грачаница (1315), Свети Арханђели у Јерусалиму (1311). Краљ Стефан Дечански саградио је Дечане.(1327-1331).

СРПСКА ПАТРИЈАРШИЈА У време владавине краљева Драгутина, Милутина, Стефана Дечанског, а нарочито краља Душана, српска држава је у великој мери проширена. Сходно територијалном проширењу државе, повећао се и број епархија Српске архиепископије. У

време светог Саве почетком 13. века било их је једанаест, а касније су образоване нове: Липљанска, Кончулска, Лимска, Мачванска, Браничевска, Београдска, Скопска. Границе српске државе биле су највеће у Душаново време (1331-1355). Српска држава је тада била највећа најмоћнија држава на целом Балкану. Срби су држали Тесалију, подручје Свете горе до Христоропоља (данас Кавала - преко пута острва Тасос у Грчкој), Епир и Арбанију. Краљ Душан се прогласио за цара 1346. године. Византија је била доста ослабљена унутрашњим кризама, и зато је Душан ишао на то да његово српско-византијско царство замени некад моћну Византију, и себе је сматрао царем Срба и Грка. Да би имао прави легитимитет таквог наслеђа, требало је Архиепископију уздигнути на степен патријаршије, што је и учињено. То се догодило на помесном сабору одржаном на празник Цвети у Скопљу 1346. године Сабору су присуствовали бугарски патријарх Симеон охридски архиепископ Никола, игумани и старци Свете горе, као и грчки епископ и митрополити који су сада били у проширеној српској држави. На сабору је Архиепископија проглашена за Патријаршију, а први српски патријарх био је Јоаникије I и имао је титулу "патријарх српских и поморских земаља". Седам дана после овог сабора, патријарх је на Васкрс 1346. год. крунисао Душана за првог српског цара, а Душановог сина Уроша "нејаког" за краља. Охридска архиепископија имала је лочасно место одмах после српског патријарха. Рашка, Зетска, Призренска и Скопљанска епископија уздигнуте су на степен митрополија, а првостепена је била Скопљанска митрополија, јер је у Скопљу било царско седиште. Цар Душан је походио Свету гору и богато даривао све манастире, о чему и данас сведоче сачуване повеље писане и на српском и на грчком језику. Цар је посебно даривао Хиландар, Карејску испосницу Св. Саве, а Светим Арханђелима у Јерусалиму даривао је дубровачки данак за Стон. Главна царева задужбина је манастир Светих Арханђела код Призрена (1374), где је био и сахрањен (1355). Значајно дело цара Душана је познати Душанов законик усвојен на државном сабору у Скопљу 1349, а допуњен на сабору у Серу 1354. године. Овај Законик спада у најсавршенија и најбоља законска акта тог времена у Европи. На пример, члан 172: " Све судије царства ми да суде ио Законику, право, како пише у Зако-нику, а да не суде по страху од царства ми. Првих 38 чланова Законика говоре искључиво о Цркви. Титула патријарха у Душаново време била је слична царској и гласила је, "по милости Божјој архиепископ свих српских и поморских земаља". Патријархов двор по средњовековном праву био је место уточишта (право азила) бегунцима - преступницима које је суд прогонио. Неколико година после проглашења Српске патријаршије, уследио је протест Цариградске патријаршије из Византије, која је осећала да је оштећена у односу на свеукупну политику цара Душана. Цар Јован Кантакузин, некада Душанов пријатељ и сарадник, постао је сада противник Срба. Наговорио је цариградског патријарха Калиста да око 1353. год. баца проклетство (анатему) на српског цара, патријарха, Цркву и народ. Основни разлог таквог поступка био је, како се каже, "због достојанства и због градова односно зато што је Архиепископија постала Патријаршија, и због епископа Грка који су замењени Србима епископима у оним градовима које је Душан освојио од Византије. Помирење са Цариградском патријаршијом покушао је још сам цар Душан. После његове изненадне смрти (20. децембар 1355), наставило се са пре-говорима. Нови византијски цар Јован V послао је 1364. год. у Сер код удове царице Јелене, сада монахиње Јелисавете, истог патријарха Калиста, који је бацио анатему, да сад ради на помирењу двеју Цркава и народа, јер је незадржива опасност од Турака подједнако претила и Византији и Србији. Догодило се даје патријарх Калист умро у току ове мисије у Серу, где су га сахранили управо они свештеници које је некада проклео. У процесу измирења које је годинама трајало, најпре је постигнуто делимично измирење (партикуларно јединство), које је остварено са делом српске државе деспота Угљеше Мрњавчевића (1368), који је владао у области Сера. Она је била прва на удару Турака. Идеја пак коначног помирења потекла је од светогорских монаха који су заједно живели и заједно се подвизавали. Делегација монаха, са српским монахом старцем Исаијом и јеромонахом Никодимом Грчићем на челу, дошла је најпре у Србију код кнеза Лазара и патријарха Саве IV, а потом се 1375. год. упутила у Цариград. Преговори су успели, добијена је писмена одлука, којом се признаје

каноничност Српске патријаршије и брише међусобни раскол. У Србију су упућена два представника Цариградске патријаршије, који су у Призрену, у манастиру Св. Арханђела са Сбима одслужили Свету литургију. Тако је скинута анатема и Цркве су се помириле. Након смрти цара Душана (1355) у Србији није било снажније личности која би одржала целовитост велике српске државе. Превласт су добили обласни господари (великаши), који нису поштовали власт малолетног цара Уроша Нејаког, последњег владара из династије Немањића, за кога савременик каже да је био "нејак смислом". Унутрашња разједињеност и неизбежна спољна опасност од Турака били су српска стварност. (Акције против Турака предузимао је још цар Душан.) Један од првих већих српских пораза био је 26. септембра 1371. год. на реци Марици, где су погинула браћа Мрњавчевићи, краљ Вукашин и деспот Угљеша; Урош је умро крајем те године. Постало је јасно да је само питање времена када ће уситњене српске земље постати плен мухамеданаца. Највећи део српских земаља ујединио је кнез Лазар Хребељановић, који није био из светородне династије Немањића, али је преко жене Милице ипак дошао у везу са том династијом. Он се показао као најодлучнији у одбрани државног и духовног наслеђа Немањића. Средиште државе сада се помера северније и источније, у Поморавље и Подунавље. У тим областима су настали значајни манастири: Раваница (1381), Лазарица, Горњак, Љубостиња и други. За Србе у том, и не само у том, тренутку, постала је пресудном битка са Турцима на Видовдан 28/15. јуна 1389. год. на Косову пољу (Газиместан код Грачанице). Овај частан пораз дело је кнеза Лазара и косовских јунака, који су свесно, хришћански, дали отпор Турцима, иако су знали да им се војнички у том тренутку не могу успешно супротставити. Ова жртва је утолико већа ако се зна да сви српски обласни господари нису били спремни да пођу за Лазаревим примером. Косовском битком нису све српске земље покорене, али је Србија постала вазална (зависна, потчињена) у односу на Турску. Зато је косовски пораз велика прекретница у српској историји. У време Косовске битке помињу се двојица српских патријарха: Спиридон и Јефрем. Јефрем је био велики аскета и монах-подвижник, исихаста. Иначе, треба рећи да духовни покрет исихазма посебно захвата Србију у време кнеза Лазара, који је имао за њих велико разумевање. Многи монаси, који су бежали са Истока испред турске опасности, управо су у Србији нашли уточиште. Код нас се може говорити о исихастичкој духовности, посебно у области литерарног стваралаштва, иконописа, градитељства... (службе, канони, акатисти, молитве...). Само јака и непоколебива вера могла је духовно и морално дати смисао животу и одржати народ после косовског иораз. Кнеза Лазара је наследио син Стефан Лазаревић (+1427), у чије се време Србија као држава обновила и економски знатно ојачала. Стефан је добио титулу деспота за успешно учешће у бици код Ангоре 1402. године. Србија није више била у вазалском положају према Турцима. О духовном и економском напретку Србије најбоље сведоче и данас сачуване Стефанове задужбине грађене у српско-византијском стилу, као манастир Манасија или Ресава. Манасија је постала велики духовни и просветни центар Деспотовине. Тзв. "Ресавска школа" вековима је била симбол просвећености. Ту су радили учени монаси писци, преводиоци, књижевници, преписивачи који су украшавали рукописе и књиге. Одатле се лисменост ширила чак и у далеку Русију и оближњу Румунију. Из Србије је у то време отишао у Русију и тамо постао митрополит Кипријан. Игуман манастира Дечани, Григорије Цамблук (написао је Житије светог Стефана Дечанског), постао је касније кијевски митрополит. Познат је тада био и српски минах Пахомије, који се у Русији прославио као писац. Деспот Стефан је узео Београд за престоницу Србије. Био је веома образован, доста је читао, а бавио се и писањем. Познато је његово дело "Слово љубве". Један од последњих српских деспота пред коначан пад у турско ропство био је деспот Ђурађ Бранковић (1427-1456). Његова владавина је уједно и последња одбрана Србије. Први пад под Турке 1439. год. одложио је за дванаест година њен коначни пад 1459. године. Деспота Ђурђа је одликовала јака и одлучна вера, као и оданост богатом духовном и државничком наслеђу српских владара. Одбио је да прими унију са римокатолицима (сабор у Ферари и Флорентији 1438-1439), који су дали лажна обећања да ће војно помоћи у борби против Турака. Због важности наводимо у целини његову изјаву дату приликом

понуде да напусти православље на предлог францисканца Ивана Капистрана 1455. године: "Ја сам деведесет година живео у овој вери, коју су ми улили у душу моји иреци, те сам код свога народа, мада несрећан, увек сматран паметним. Сада би ти хтео да помисли, када би видели да сам се променио, да сам због староси излаио, и да сам, како Прост народ каже, подетињо. Ја бих ире пристао да умрем него да изневерим веру својих предака." Седиште патријаршије је пренесено на последњу слободну територију, у Смедерево, пошто су манастири Пећ и Жича већ били под Турцима. Српска црква у средњем веку је имала значајно, ако не и главно место у животу сваког појединца, као и државе у целини. Однос Цркве и државе био је природан и складан, и обично се упоређује са човековим организмом и односом душе и тела. Човек је по својој природи целовито, складно и хармонично биће, наравно ако је здрав. Интереси Цркве и државе нису били супротстављени, већ су се узајамно допуњавали. То је добро позната теорија симфоније - сагласности. Црква је у целини била материјално обезбеђена. Епископи су имали епархијске поседе и имања. свештеници на парохијама живе од "поповског бира", а обрађивали су и сопствена имања или земљу коју су добијали од властеле "њиву поповску". Свештеничко звање се обично преносило и наслеђивало у свештеничкој породици. Посебно су важну и незаменљиву улогу имали наши манастири и монаштво уопште: Студеница, Жича, Пећ, Милешева, Сопотани, Дечани, Раваница, Манасија... То су задужбине (подизане за душу и њено вечно спасење) које су надживеле државу, сва ропства, и постоје у наше време, а тако ће бити убудуће. Оне сијају посебним сјајем и зраче поруком, сведоче о вечним духовним вредностима које су вековима живеле и спасавале наше претке, у њима се надахњивали како у добру, тако и у тешким тренуцима. Манастири и монаштво оба реда и пола (општежиће и пустињско монаштво, мушки и женски манастири) најбоље су аутентично сведочење живота у Христу примењено, колико је то могуће, у нашем животу са свим слабостима и недостацима које као људска бића поседујемо. За наше манастире посебно је карактеристично да су увек били отворене општенародне куће за цео народ. Када нисмо имали школа и учионица, и болница, и радионица и сликарских атељеа, све су то замењивали манастири. Били су и збегови где се народ склањао у несрећи, и вечна боравишта где смо се сахрањивали... Ми смо описмењени да бисмо боље прихватили и схватили хришћанство. Зато је монах Сава и светитељ и писац. У томе га следи брат и краљ Стефан Првовенчани када пише Житије светог Симеона, затим монах Доментијан са Житијем светог Саве и Житијем светог Симеона, монах Теодосије са Житијем светог Саве и Житијем светог Петра Коришког, и бројни други знани и незнани писци-монаси. Нису они били писмени и друге описмењавали зарад описмењавања, већ да би продубили своје хришћанско живљење и да би писањем, често анонимним, и друге у вери спасавали. Такви су већ поменути архиепископ Никодим као преводилац Типика. архиепископ Данило II (Животи краљева и архиепископа српских), патријарх Јефрем, патријарх Данило III, епископ Марко (Житије и Служба патријарху Јефрему...), деспот Стефан Лазаревић (Слово љубве), монахиња Јефимија (Похвала кнезу Лазару), Григорије Цамблак (Житије и Служба светом Стефану Дечанском, о преносу моштију свете Петке), Константин Филозоф (Жишије деспота Стефана...). Ту су и други нама по имену непознати писци, за које је писање и бављење књигом било молитва и духовно послушање. ТУРСКО РОПСТВО Време турократије траје 4 или 5 векова, и то је најдуже ропство Срба у њиховој историји под иноверним освајачем. За многе то време још увек траје, а за неке (који су примили ислам) неће се никада ни завршити. Цариград и Византија су пали 1453. год., пала је Бугарска, а затим Српска деспотовина 1459. године са падом Смедерева, Босна 1463, Херцеговина 1482, Црна Гора нешто касније, 1499. године. Српска православна црква је делила судбину свог народа у та времена која су означена као "љута и напрасна", и када су "живи завидели мртвима" У Отоманском царству -верској исламској држави, Срби су били у сваком погледу обесправљена раја Плаћали су харач (порез) за право на живот у исламској држави. Што се тиче Цркве, за њу је наступило дугорочно нередовно стање. Последњи патријарх који се помиње јесте Арсеније II. Сабор епископа се није могао редовно састајати, избор патријарха је био просто немогућ. Тешко

стање илуструје понеки кратак запис: "Туга обузе народ на земљи и наста сеча хришћана какве није било никада." Или: "Турци као крилате змије летијаху палећи села и градове..., а цркве и градове разорише..." Хришћанско становништво се спасавало од Турака добрим делом сеобама на север и на запад, преко Саве и Дунава. На територији суседне Аустрије ствара се војна граница, коју чине православни Срби као живи зид између Отоманског царства и римокатоличке Аустрије, која такође није била наклоњена Србима као "шизматичима", односно православнима. У сеобе су заједно са народом ишли монаси и свештеници, носећи највеће националне и духовне драгоцености које су се могле понети из старе отаџбине. Ношене су мошти Срба светитеља, књиге, иконе, црквени сасуди, и украси... Северно од Саве и Дунава настају нови духовни центри за православне Србе - манастири и цркве. Поред оних који су већ постојали у Банату као што су манастир Месић и Златица, настају манастири Базјаш, Бездин, Свети Ђорђе. На обронцима Фрушке горе у Срему манастири: Гргетег (задужбина "Змај Огњеног Вука" - Вука Гргуревића Бранковића), Фенек (мајка Ангелина), Хопово, Дивша, Крушедол, Шишатовач (оснивају га избегли монаси Жиче). У Славонији у 16. веку ничу Ораховица, Пакра, Лепавина и Марча; у Горском котару - Гомирје, у Банији - Комоговина. Треба рећи да доласком Турака Пећка патријаршија није званично укинута. Наступило је само нередовно стање, које користи Охридска архиепископија, тиме што постепено под своју духовну надлежност преузима већину епархија Пећке патријаршије. То је чињено не без знања, па чак и помоћи, Турака и саме Цариградске патријаршије у Константинопољу (Цариград, Фанар - где је било седиште патријарха и грчког живља). Нарочито је на томе радио, уз помоћ ове патријаршије, охридски архиепископ Прохор (1525. и 1528). Овоме се енергично успротивио смедеревски митрополит Павле - Павле Смедеревац, који је чак успео да привремено обнови, додуше, само накратко, Пећку патријаршију и да се прогласи за патријарха. Он је, међутим, на два сабора у Охриду 1532. и 1541. год., био осуђен и протеран. Има података да су многи Срби, православни хришћани, примали ислам, углавном из нужде, да би лакше поднели тешко ропство и да би евентуално сачували привилегије које су имали. Зато песник и каже: "потурчи се плахо и лакомо..." Тешко је било трпети понижења, прогоне и обесправљеност. Наш народ је посебно тешко подносио "данак у крви", узимање здраве мушке деце и одвођење у Турску на школовање и проверавање. Од њих су стваране елитне турске јединице јаничара које су највеће зло наносиле управо хришћанима од којих су и сами потекли. У народу је веома јасна изрека: "Потурица, гори од Турчина". **ОБНОВА ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ** Обновљена Пећка патријаршија под Турцима постојала је дуже од две стотине година (1557-1766). Иако само привремено пропао, покушај Павла Смедеревца у обнављању Пећке патријаршије ипак није био узалудан. Срби у тренутку велике моћи Отоманског царства нису могли обновити државу, и то им неће поћи за руком још дуго. Подручје српских земаља на Балкану није више било периферија: одавде су кретали турски походи у даља освајања Европе. Турци су то добро знали и зато нису изазивали Србе, а посебно су хтели добре односе са Српском црквом. Зато, уз турску сагласност долази до обнављања Пећке патријаршије. Кључну улогу у том послу одиграо је велики везир Мехмед (Мухамед) Соколовић, потурчени Србин из села Соколовића код Вишеграда, васпитаник манастира Милешеве, који је у познатом "данку у крви" као дете одведен у Турску и тамо примио ислам. Напредовао је у служби као потурчењак и постао велики везир (први министар). Његовом помоћи Патријаршија је обновље на 1557. год., а први патријарх сада обновљене патријаршије постао је његов брат Макарије Соколовић (1557-1571). За Србе и њихову Цркву то је велики догађај. Пећка патријаршија је сада духовно објединила све српске етничке просторе, па чак и шире (делови Бугарске и Угарске). Обновљене су и основане нове епархије којима су обухваћени и расељени Срби: Требињска у манастиру Тврдошу, Пожешка у Славонији, Марчанска, Јенопољска, Вршачка, Будимска, пре тога Сремска... Било је укупно око 40 епархија на широком простору од Будима до реке Дрима у Албанији и од западне Бугарске до Јадранског мора. Положај хришћанске цркве сада је био лакши. Дозвољена је обнова и изградња нових цркава и манастира. Подигнута је из темеља пећка припрата и потом

живописана. Живописана је грачаничка припрата, изграђени су овчарско-кабларски манастири. Положај српског патријарха био је сличан положају цариградског патријарха у Фанару. Он је постао "милетбаша" (вођа народа, етнарх) са великим и световним овлашћењима према хришћанским поданицима. Предлагао је на Порти избор митрополита и епископа, пресуђивао је спорове међу свештеницима, убирао порез од народа за годишњи данак султану, решавао брачне спорове у хришћанским породицама, имао право наслеђа код оних који умру без законитих наследника (право кадуцитета). Углед патријарха пред Турцима, а и у народу, био је велики. Патријарх је путовао по народу јашући на коњу у свечаној пратњи. Догодило се да у турском ропству, када Срби нису имали државу и световне владаре, њихову улогу по нужди на себе преузме Црква, односно српски патријарх. УСТАНЦИ ПРОТИВ ТУРАКА Сви патријарси из породице Соколовић неговали су добре односе са Турцима. Али патријарх Јован Кантул (1592-1613) мења такав став, јер је народ на простору Пећке патријаршије, без обзира на нешто лакши положај под Турцима, схватио да је ипак у ропству. Тежње ка коначном ослобођењу нашег народа неће никада престати. Крај 16. века је управо по томе карактеристичан, јер се коначно схватило да није све изгубљено, да се до слободе може доћи. Буне и устанци Срба неће престати у будућих скоро три стотине година, а почели су управо у време пећког патријарха Јована Кантула. Турци, наши освајачи, прекинули су тако наш духовни, државни и културни развој неколико векова. Године 1594. дошло је до устанка Срба у Банату. Устаници су на својим устаничким заставама носили иконе са ликом светог Саве Српског. Сличан устанак избио је у околини Пећи, у Метохији, а 1597. год. у Херцеговини. Сви ови устанци су, додуше, крваво угушени. Вршачки епископ свети Теодор, који се нашао на челу устаника у Банату, жив је одран Београдски Синан-паша наредио је спаљивање моштију светог Саве на Врачару у Београду 27. априла (10. маја) 1594. године. Патријарх Јован Кантул такође је платио главом - убијен је у Цариграду крајем 1613.године. Патријарх Пајсије Јањевац (1614-1647) у том погледу био је обазривији. Видео је да се отворено не може Турцима одулрети. Окреће се Русији, одакле све чешће стиже помоћ у књигама и драгоценостима. Као црквени поглавар, настоји да духовно крепи и јача народ да сасвим не клоне духом. Ради много на књизи, вршењу редовних богослужења. Написао је Житије и Службу последњем цару Немањићу, Урошу ("нек се знаде да смо царевали"), и Службу светом Симону (краљу Стефану Првовенчаном). Понекад и само подсећање на славну прошлост и наше велике личности, загрева наду и олакшава тужну и тешку садашњост. Патријарх Пајсије је управо на томе радио. И видеће се касније, имало је то добрих резултата. Жртва турске освете био је патријарх мученик Гаврило I (1648-1655). СЕОБЕ Веома тешке последице по наш народ и Цркву имао је аустријско-турски рат, који се водио у време пећког патријарха Арсенија III Чарнојевића (1674- 1690;+1706). Турци су 1683. год. угрозили и сам Беч, и били су на прагу Средње Европе. Захваљујући помоћи Пољака, Турци су одбијени. Генерал Пиколомини је 1689. потиснуо Турке до Скопља. То је охрабрило Србе и самог патријарха да се придруже Аустријанцима. Међутим, убрзо је уследила турска контраофанзива, пред којом Срби узмичу у Великој сеоби 1690. год., када је Саву и Дунав са патријархом Арсенијем на челу прешло око 40.000 људи. Аустријски цар Леополд I примио их је на своју територију, гарантујући им верске и националне слободе у специјално издатим привилегијама. У потоњој својој историји, на територији Аустрије и Угарске Срби ће морати више пута да се боре за остварење верских и националних слобода, јер је Аустрија као римокатоличка земља имала увек јасне планове да Србе однароди и покатоличи, што се може видети на многим конкретним примерима. У време аустријско-турског рата 1737-1739. год., Срби ће, нажалост, доживети сличну судбину. Пећки патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента (1728 -1737) такође се преурањено понадао свом ослобођењу од Турака и повео народ на устанак. Међутим, ни овога пута, као ни раније, а нажалост и много пута касније, помоћи Србима од Аустрије није било. Он је морао са народом у сеобу. Турска освета је овога пута била страшна. Паљени су и рушени манастири и цркве; Богородица Љевишка у Призрену је постала џамија, у манастиру Манасији црква је претворена у шталу за турске коње; Срби су као робље продавани на

пијацама Европе и Азије, вршена је присилна исламизација у Љуми, Пећи, Ђаковици, у Опољској и Горској Жупи... На питање како је Црква уопште живела и опстала под Турцима, може се једноставно одговорити: живела је сходно положају обесправљене хришћанске раје или неверника. Као и у свим исламским државама све до данас, хришћанско становништво нема иста права са мухамеданцима. Свештеника и монаха у народу било је веома мало, цркава и манастира такође. Турци, по начелима Курана и шеријатског права, нису дозвољавали градњу нових хришћанских богомоља. Дотрајале цркве и манастире хришћани су уз велике тешкоће и после специјалних дозвола могли обнављати, али их нису смели проширивати. Многе цркве су претваране у џамије, а тамо где су оронуте и пропале, сасвим су рушене, а материјал је служио за градњу џамија или јавних објеката. Наш народ је ретко, само о великим празницима, био у прилици да иде у оближњу цркву или манастир. Тако су углавном задовољаване неке основне верске потребе. Свештеници и монаси су се у одређено доба године кретали по народу вршећи требе. Тамо где није било свештеника, нити манастира у близини, домаћин породице је често по нужди преузимао на себе улогу неке врсте домаћег свештеника (за задушнице; за крсне славе - ломљење славског колача...). Отуда је код Срба улога крсне славе, домаће породичне славе, веома велика и драгоценна, а у неким моментима слава је замењивала скоро цео духовни и црквени живот у нашем народу. Црквеност се на многим местима у правом смислу речи изгубила: остала је слава, често више као обичај Сем главних немањихких задужбина. под Турцима су се највише очувале оне цркве и манастири КОЈИ су били смештени у забитим и неприступачним крајевима. Велики манастири су и под Турцима остали снажни духовни центри, чију аутономију Турци углавном нису дирали сем услед узимања редовног харача, с обзиром на то да су манастири имали велика имања. Народ је ишао на поклоњење нашим светитељима, чије су мошти љубоморно чуване: у Студеници - светог Симеона, у Милешеви - светог Саве, у Дечанима - светог Стефана Дечанског, у Раваници - светог кнеза Лазара, у Крушедолу - мошти светих Бранковића... У манастирима су редовно вршена сва богослужења, монаси су колико-толико били писмени. а и друге су описмењавали, и колико су могли учили их вери и духовном животу. Говорили су и писали о некада славној српској прошлости и нашим великим и знаменитим прецима - владарима и светитељима. Вековима су веома поштовани, поред наведених светитеља, и света Петка Парскева, свети Јоаникије Девички у манастиру Девичу, свети Василије Острошки Чудотворац и други. И у тако тешким временима свештеници и монаси једини нешто чине на плану духовности и културе уопште. Тако јеромонах Макарије набавља из Венеције штампарију за Ђурђа Црнојевића на Цетињу, која ради од 1493. до 1495. године као прва штампарија на словенском југу. Штампарије у првој половини 16. века раде и у другим нашим манастирима, истина веома кратко и нередовно. Тако су штампарије имали манастири Рујан (1537), Грачаница (1539), Милешева (1544), Мркшина Црква (1566). И поред ових штампарија, и даље се преписивало и украшавало руком. У време турског ропства није било ни минималних услова за богату ктиторску делатност, градњу и осликавање цркава. Радило се скромно, према економским могућностима поручилаца. Дела иконописа углавном опонашају старо сликарство, мада је било веома талентованих сликара и мајстора попут Лонгина или Георгија Митрофановића. УКИДАЊЕ ПЕЋКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ После Велике сеобе Срба 1690. год. може се кроз историју пратити живот наше цркве и народа, не само у Турској него и на широким просторима Аустрије. Стање Цркве и народа у Турској после великих сеоба било је још теже. Становништво се бројно смањивало. Двојица патријарха су морали да побегну у Аустрију. Турци су изгубили свако поверење у српско свештенство. Такво рђаво стање користе Грци. Када се патријарх Арсеније IV Шакабента иселио у Аустрију, Грци фанариоти из Цариграда утицали су на турску Порту да за патријархе у Пећи доводи махом Грке. Тако је доведен Јоаникије Караџа (1739-1746). Ово је чињено под изговором да се Србима помогне, али је управо било супротно. За кратко време у Пећи се од 1752. до 1765. год. променило осам патријарха, од којих су петорица били Грци. У Цариграду су се гомилали и увећавали дугови Пећке патријаршије које није имао ко да врати. Последњи патријарх Србин пред укидање Патријаршије био је Василије

Бркић (1763-1765), али је протеран на Кипар као непријатељ Турака. Наследио га је Калиник II (1765-1766). такође Грк. Он је учинио један непримерен гест: поднео је оставку на место пећког патријарха и са још пет епископа приложио молбу у којој је тражио од цариградског патријарха Самуила Ханцериса да се укине Пећка патријаршија. Као разлог навео је велике дугове. Патријарх Самуило је у то убедио султана који је 11. септембра 1766. год. издао ферман којим се Пећка патријаршија укида и ставља, односно потчињава Васељенској патријаршији. "Од сада се укида и само име Пећке патријаршије", а не дозвољава се ни под којим условом њена обнова у будућности. После само годину дана, иста судбина је снашла и Охридску архиепископију. Овакво стање трајало је у Српској цркви све до 1920. год. када је враћено достојанство патријаршије. За Српску цркву су настали тешки дани. Сви Срби епископи су уклоњени. За епископе су у Србију доведени Грци, такозвани фанариоти (по Фанару, градској четврти у Цариграду, односно Истанбулу, где је била резиденција васељенског патријарха и где су махом живели имућни Грци), који углавном нису имали много разумевања за Србе. Многи од њих, иако су по више година провели у Србији, нису знали српски језик. СРПСКА ЦРКВА ОД 1766. ДО 1920. ГОДИНЕ После насилног укидања Пећке патријаршије Српска црква се нашла у веома тешким приликама, како духовним тако и политичким. Српска држава већ неколико векова не постоји. Постоје српске земље и српски етнички простори који су у границама Отоманске империје, Аустрије, Угарске, или Млетачке републике. Што је још трагичније, црквена самосталност коју је стекао свети Сава 1219. год, сада је изгубљена. Народ и Црква су се у целини нашли у много тежем положају него раније. Требало је размишљати и радити стрпљиво и упорно на васкрсу српске државе и обнављању црквене самосталности аутокефалије. Биће то веома тежак, мукотрпан и дуг процес који ће трајати више од сто година. Након укидања Патријаршије, када је реч о Српској цркви, њен живот и постојање се може пратити у више српских области које су Срби настањивали. Изван граница Турског царства постоји Карловачка митрополија, затим Црногорска митрополија, Српска црква у Далмацији, у Босни и Херцеговини, у Јужној Србији и Македонији. Овде сада следи укратко преглед свих ових црквених јединица са кратким историјатом све до коначног васпостављања Српске патријаршије 1920. год. у Краљевини Југославији. Србија У матичним српским земљама под турском влашћу од 1766. до 1830. год. епископи су били по народности Грци. У нашем народу су добро познати лод именом "фанариоти", и нису били заинтересовани за потребе и проблеме Срба под Турцима, за њихове ослободилачке тежње, које су свакако ишле и за тим да Срби имају своје домаће епископе Србе, а не странце. Фанариоти су форсирани грчки богослужбени језик, а често су и сами били приморани да више заступају интересе Отоманског царства него српске народне интересе. Наше домаће није свештенство у том периоду било је још необразованије; јер о њему нико није водио рачуна. Верски живот народа је, такође, нагло опадао. Епископи Грци су више водили рачуна да изврше финансијске обавезе према Порти и да се обезбеде лично него да брину о духовним потребама Срба под Турцима. За Србе је била велика срећа што је "болесник на Босфору" почео одавно да умире. У Европи се већ дуже времена глобално решавало такозвано "источно питање" односно шта и како даље после протеривања Турака из Европе и са Балкана. Српски устанци, Први 1804. год. под Ђорђе Петровићем и Други под Милошем Обреновићем 1815. године, приморали су Турску да 1830. год. званично призна српску државност, први пут обновљену после пада Деспотовине 1459. године, Србија је постала кнежевина са Милошем Обреновићем на челу. То је био први објективни предуслов да Срби размишљају и о обнови своје црквене самосталности коју им је узела Цариградска патријаршија. Први корак у том погледу био је тај што је на захтев кнеза Милоша 1831. Цариградска патријаршија признала Србима црквену аутономију, а из Србије повукла све епископе Грке који су у време оба устанка долазили у директан сукоб са устанничким вођама. Први митрополит обновљене Србије био је Мелентије Павловић (1831-1833). Пре тога он је био архимандрит манастира Враћевшнице и истакао се у устанничачак и као ратник. Храбрио је учеснике и лично учествовао у неким бојевима са Турцима. То су чинили и многи други свештеници попут поп Луке Лазаревића. Матеје

Ненадовића, Хаџи Ђере и Рувима, св. ђакон Авакума, св. Игумана Пајсија и других. Мелентије је убрзо дошао у сукоб са кнезом Милошем и изненада умро, али је остао у народу упамћен као велики родољуб спреман да се жртвује за опште народне интересе Митрополит Петар Јовановић (1833-1859) дошао је из Карловачке митрополије, имао је солидно богословско и опште образовање, тако да је могао да ради на црквеном уређењу на прави начин. Српској цркви, тек изашлој из турског ропства, тада је требало скоро све: црквено законодавство, увођење црквене администрације, односно матичних књига, брига о свештеничком и монашком подмлатку, школовање учитеља и свештеника, отварање школа и просветних завода. Све то ради митрополит Петар. Брине о књигама и уџбеницима и о наставном и просветном кадру тако што талентоване и вредне младиће шаље на школовање у Русију. Истина, у свему томе имао је подршку кнеза Милоша и кнеза Александра. Обновљане су цркве и манастири широм Србије. Осетио се један полет и ентузијазам у сваком погледу. Вековни сан о слободи и о животу на своме почео се остваривати у правом смислу те речи. Године 1859. у Кнежевини Србији долази до династичке смене на престолу после Светоандрејске скупштине. После више година изгнанства, дошао је сада већ стари кнез Милош на своју другу управу Србијом (1859-1860). Митрополит Петар није смео да га сачека. Напустио је Србију. Наследио га је његов ученик, тада епископ шабачки Михаило Јовановић. који је завршио Кијевску духовну академију. Михаило је дуго управљао Српском црквом (1859-1881; 1889-1898). Наставио је плодан рад свог претходника. Посебно је радио на унапређењу црквене и духовне просвете на образовању свештенства, писао је уџбенике, истакао се као проповедник и црквени пастир, добар организатор и велики радник на пољу националних интереса нашег народа који је још увек био под Турцима (Јужна Србија, Македонија, Босна и Херцеговина...). У његово време Српској цркви је враћена црквена аутономија. Србија је на Берлинском конгресу 1878. год. међународно призната за независну државу. Следеће, 1879. године и Црква је у Кнежевини Србији стекла аутокефалност и међуцрквено признање. Митрополит Михаило Јовановић дошао је у сукоб са српском владом због настојања владе да се не основано меша у унутрашње чисто црквене послове, а и због владине отворене проаустријске политике. Морао је да напусти Србију (1883-1889). Србија је постала краљевина 1882. год., и Срби су први пут после Косовске битке обновили своју краљевину са краљем Миланом Обреновићем на челу. Изгнани митрополит Михаило је био обишао Свету земљу - Свету гору, а пет година је провео у Русији. Након абдикације краља Милана (1888), митрополит се враћа у земљу и наставља рад (1889). Радио је на организовању црквеног и парохијског живота, образовању учитеља и свештеника, писао је збирке проповеди и беседа, преводио са руског језика богословске и литургијске књиге, оснивао је добротворне фондове за помоћ сиромашним свештеницима, њиховим удовицама и сиротој деци, слао је монахе на школовање у Русију, штампао књиге, стипендирао ученике и студенте. Био је одушевљеи идејом словенства на словенском југу и као такав познат у ондашњем свету. У Краљевини Србији почетком 20. века, Црква која је словила као Београдска митрополија са неколико епархија, доживела је духовни полет у сваком погледу. У време балканских ратова и Првог светског рата (1912-1913. и 1914-1918) преживела је тешке губитке и невоље заједно са својим напаћеним народом. Са оптимизмом је дочекала ослобођење 1918. год, и васпостављање Патријаршије. Карловачка митрополија Карловачка митрополија има свој почетак на просторима Аустријске царевине после Велике сеобе 1690. године. Прву организацију Српске цркве у Аустрији извршио је први избегли патријарх Арсеније III Чарнојевић на основу привилегија које је добио за свој народ од цара Леополда I 1690.1691. и 1695. године. Први назив за тамошњу цркву је Крушедолска митрополија, јер је седиште било у манастиру Крушедолу од 1708. до 1713. године. Назив Карловачка митрополија постоји после 1713. кад је седиште пренето у Сремске Карловце. Карловачка митрополија је од самог почетка била под духовном јурисдикцијом Пећке патријаршије. Наиме, пећки патријарх Калиник I дао је аутономију Карловачкој митрополији. Организовање и живот српског народа и Цркве у Аустрији нису били лаки. Требало је под тешким околностима сачувати, пре свега

национални идентитет и православну веру у веома јакој римокатоличкој држави. Наш народ је од самог почетка био суочен са духовном опасношћу од уније, која је, нажалост, у неким местима насилно и спроведена, нарочито у Марчанској епархији. Епископи и свештеници се у таквој ситуацији сналазе како могу. Ослањају се, у првом реду, на Русију, одакле стижу поклони у књигама за потребе наших цркава и манастира, долазе и први учитељи (Суворов и Козачински) који оснивају прве наше школе. Аустрија није радо и благонаклоно гледала на српске везе са православним Русима и чинила је све да их спречи. Настојала је да својом просветном, црквеном и државном политиком укине Србима све дате привилегије, да Србе потчини мађарским и аустријским феудалцима. а римокатоличка црква би већ учинила свој део посла превођења у римокатоличанство. Срби су као војници-граничари или крајишници чували јужне делове аустријске границе према Турској и уживали су толеранције све док су били потребни као војници. Када је царица Марија Терезија, на захтев мађарских феудалаца, укинула Потиско-поморишку војну границу (подручје реке Тисе и Мориша), Срби су били веома незадовољни својим новим статусом кметова (кмет - сељак без земље, зависан од феудалаца. господара). Око сто хиљада Срба граничара са својим породицама иселило се између 1752. и 1764. године у Русију. Тамо су основали посебне српске области, које су се по њима звале Славјаносербија и Нова Србија у данашњој Украјини. Тамо су се убрзо претопили у Русе, тако да данас такорећи не постоје никакви трагови о животу Срба. Тадашњи карловачки митрополит Павле Ненадовић чинио је све да помогне своме народу, да спречи масовно иселавање у неизвесност и да спречи колико је то могуће присилно унијаћење. Спречио је унијаћење Румуна у северној Угарској и Ердељу. Али је у то време, нажалост, извршено унијаћење Срба и уништење манастира Марче. Срби су поунијађени у Жумберку (крај јужно од Самобора у Хрватској). Унија је спроведена уз помоћ војних власти, физичким малтретирањем и свештеника и народа. Било је, додуше, примера где се обичан римокатолички верујући народ противио насилном превођењу православних у римокатолицизам. Тако у позној Северинској буни 1755. год. са Србима учествују и Хрвати. У молби царици они кажу, да се њима омигући "обојег закона (вере) грчког и римског да живе у љубави као и до сада, а трећег закона, уније. не можемо имати међу собом..., јер ови трећи су само за једну велику конфузију и неслогу". Из овог се може видети да православни нису трпели од обичног народа, већ од специјално припремљених римокатоличких "мисионара", који су крштавали већ крштене и затирали им православни духовни идентитет и националну припадност. То је, нажалост, чињено на начин који није примерен хришћанима. Цела историја Карловачке митрополије представља борбу Срба да очувају православље и да опстану као народ. национална мањина у великој аустријској држави. У томе се посебно истакао митрополит Павле Ненадовић (1749-1768), а затим митрополит Стефан Стратимировић (1790-1836). Сви су се они залагали за своју Цркву, школу и народ. Стратимировић је помагао и устанике у Србији 1804. и 1805. године. Дугорочна гаранција опстанка било је неговање националне културе и просвете отварање српских школа. У Сремским Карловцима отворена је гимназија, а 1794. год. и богословија, која је кроз цео 19. век школовала образоване свештенике не само за потребе Карловачке митрополије. То је време процвата фрушкогорских и других манастира. Штапају се књиге, излазе први српски часописи [Летопис Матице српске) и новине, раде познати српски сликари и иконописци, књижевници и песници... Све се одиграло под окриљем Цркве као најчвршћег и најпоузданијег гаранта опстанка, и духовног и материјалног живота. Карловачка митрополија ће у време митрополита Јосифа Рајачића (1842; 1848-1861) остати патријаршија, а српски народ у Угарској добиће своју Војводину. Такво стање ће остати до окончања Другог светског рата и васпостављања Патријаршије. Током два века аутономног постојања, Карловачка митрополија се организовала на основу привилегија које је добила од Аустрије. У време цара Јосифа II, а пре тога царице Марије Терезије и реформи које су они спроводили у држави, положај Срба и њихове Цркве посебно је регулисан. Црквено-народни сабор из 1769. год. донео је одлуке о свом положају које су ушле у такозвани Регуламент, а затим у Деклараторију објављену 1779, којом је живот

Карловачке митрополије уређен све до 1868.године, када је цар Фрања Јосиф I издао Краљевски Рескрипт, који је био на снази све до уједињења црква 1920. године. Срби у Аустроугарској монархији надживели су и као народ и као Црква то царство. Успели су да се за више од две стотине година добро организују на националној основи, али и на духовном плану. Сремски Карловци су дуго словили као "српски Сион", Нови Сад као "српска Атина". Српске школе, богословија, гимназије, учитељске и друге школе, биле су на нивоу сличних установа У Аустроугарској. Угледни тамошњи Срби трговци, привредници, писци, ствараоци уопште, чинили су део тог света где су живели, али су настојали да сачувају свој духовни и национални идентитет. Црногорска митрополија Године 1499. Турци су после више покушаја успели да савладају отпор владарске породице Црнојевића и да подручје Црне Горе припоје Скадарском санџаку. Турци нису никада потпуно овладали српским племенима у црногорским брдима, која су, додуше, плаћала Турцима порез, али ни то није обављано редовно, па је често долазило до сукоба. Оно што је за тадашњи народ било тешко јесте чињеница да су многи из појединих племена примили ислам. Проблем потурица није био мали. Зато у време митрополита Данила Петровића Његоша, почетком 18. века долази до такозване истраге потурица (то је инспирисало Петра Петровића Његоша да напише Горски вијенац) и до више битака са Турцима. Позната је битка код Царева Лаза 1712. у којој су Турци лоражени. Тада је спаљено Цетиње са манастиром. Од Тада почиње ослањање Црне Горе на Русију и њену помоћ, како у економском тако и у политичком погледу. Митрополита Данила је наследио синовац, митрополит Сава, који није био борбеног духа. У управљању Црквом и народом у Црној Гори помагао му је синовац, будући митрополит Василије. Василије је због црквених и и народних послова три гугта ишао у Русију. Тамо је и умро 1766. године. За Цркву у Црној Гори и народ био је свакако велики губитак и укидање Пећке патријаршије 1766. године. У том смутном и тешком времену овде се појавио мистериозни човек који је носио име Шћепан Мали. Он је за себе тврдно (наравно лажно) да је у ствари убијени руски цар Петар III. У општој пометњи, он је некако успео да се наметне за владара Црне Горе (1767-1773). Трагично је завршио, заклао га је један Грк, плаћеник скадарског паше. Митрополит Сава је наставио да управља и Црквом и народом. Настојао је да се обнови укинута Пећка патријаршија, али у томе није успео. Као и његови претходници, ослањао се на Русију. Митрополита Саву је наследио митрополит Арсеније Пламенац (1781-1784), а њега свети Петар I Петровић (свети Петар Цетињски. Он је нарочито радио на помирењу и уједињењу црногорских, често завађених племена, истребљивао је крвну освету у народу, као и друге негативне појаве које су биле последица ропства и лошег утицаја ислама. Митрополит Петар II Петровић Његош (+1851) познат је не само као духовни и световни владар у Црној Гори, какви су били и његови претходници, него је познат и као један од највећих српских песника. Писац је Горског вијенца, Луче микрокосма, Огледала српског и других песничких дела. Сви митрополити су столовали на Цетињу. Водили су и црквене и народне послове. Време у коме су живели било је тешко: с једне стране, били су Турци, а с друге стране народ који је требало верски, духовно и цивилизацијски просвећивати. На томе су радила. нарочито, последња двојица митрополита. Бринули су о свештеницима и монасима, уводили администрацију. штампали нешто од књига и водили рачуна о школству. Митрополита Петра II је наследио кнез Данило (1851-1860). Он је уз помоћ Русије постао наследни кнез. Није примио ни монашко ни свештенички чин. Са њиме у Црној Гори престаје такозвани теократски начин владања (у једној личности спојена и духовна и световна власт). Црногорска држава је проширена после ратова 1876. и 1878. Створена је још једна епархија у Црној Гори - Захумско-рашка, а после Балканског рата обновљена је 1913. год. Пећка епархија. Црна Гора је, као и Србија, на Бечком конгресу 1878. добила независност, односно државну самосталност. Године 1920. Црна Гора, односно Црногорска митрополија, ушла је у састав обновљене Српске патријаршије. Православни Срби у Далмацији Вековима су за Србе у Далмацији духовни центри и средишта били манастири као што су Крка, Крупа и Драговић. Они су после обнове Пећке патријаршије били под јурисдикцијом дабробосанских митрополита као патријархових "егзарха целе Далмације". После Карловачког мира 1699.

године и Пожаревачког мира 1718, Далмација је. уместо под турску, дошла под власт Млетачке републике. Млечани су све православне у Далмацији сада потчинили "филаделфијском" архиепископу, који је био у ствари унијата - признавао је римокатолицизам. Срби су се томе противили и никада нису признали ту јурисдикцију држећи се чврсто Пећке патријаршије. Млечани, који су на све начине спроводили и наметали унију, једноставно су Србима у Далмацији забрањивали да себи бирају и постављају епископе. Интересантно је да су далматински Срби 1750, год. не марећи за забране Млечана, изабрали себи за епископа протопопа из Бенковца Симеона Кончаревића. Симеона је 1751. год. за епископа хиритонисао дабробисански митрополит, али су Симеона Млечани убрзо протерали из Далмације. Умро је у Русији, тугујући за својим народом и својом Далмацијом. Написао је дело Љетопис грађанских и црквених догађаја, које је од велике важности за далматинску историју. Након Наполеонових освајања, Далмација је потпала под управу Француза. Тек 1810. год. Срби су добили свог првог епископа, Венедикта Краљевића, Био је пореклом Грк, плашљив, и када су се Французи повукли из Далмације, Венедикт је, плашећи се Аустрије која је поново завладала Далмацијом, пристао на унију. Народ и свештенство су се једнодушно побунили, и он је морао да побегне. Године 1828, далматинска црква је дошла под јурисдикцију Карловачке митрополије. Долази до наглог процвата епархије. Посебно се истакао њен епископ Јосиф Рајачић, потоњи патријарх у Сремским Карловцима, затим Стефан Кнежевић, познат као добар организатор, и чувени у свету канониста богослов Никодим Милаш (+1915). У Далмацији, у Шибенику је 1833. год. почела са радом богословија, а наставила у Задру 1841. Ова духовна школа оставила је великог трага у образовању свештенства у Далмацији. Године 1867 дошло је до нове поделе између Аустрије и Угарске (Мађарске). Далмација је, према тој подели, са својим епархијама Далматинско-истријском и Бокоторском 1874. потпала под јурисдикцију румунско-русинске Буковине, назване Буковинско-далматинска митрополија. Такво стање је остало све до слома Аустроугарске 1918 и уједињења Српске цркве. Црква у Босни и Херцеговини Ова црква је после укидања Пећке патријаршије потпала под Цариградску патријаршију. Епископи су такође били фанариоти, Грци. Положај православних у Босни и Херцеговини био је изузетно тежак. Букнуо је устанак 1875, године. Берлински конгрес 1878. дао је право Аустроугарској да окупира просторе Босне и Херцеговине. Црква је у тим крајевима тек 1880. год. након конвенције Аустроугарске државе и Васељенске патријаршије, добила неку врсту аутономије и право на сопствену црквену јерархију Први босански митрополит био је Сава Косановић (1881-1885). Митрополит Сава је био веома вредан и енергичан човек. Одмах је почео да свим силама ради на уређењу и унапређењу црквеног живота за православне Србе Међутим, у том раду је наишао на исто тако енергичан отпор и ометање од стране аустроугарских окупационих власти, а посебно од стране прозелитски настројене римокатоличке цркве и министра Бењамина Калаја. ("Калај Босну калајише" "Неста крста са три прста; неста Дина од Медина"). Митрополит Сава је морао да напусти Босну и Херцеговину Стара Србија и Македонија Ова област је такође била под влашћу Цариградске патријаршије и њом су управљали епископи фанариоти. Србија, Бугарска и Грчка су се ослободиле од Турака у 19. веку. Ослободилачке тенденције су постојале и у овом делу јужних српских земаља. Бугари су успели да уз помоћ Порте 1870. год. створе аутономну црквену Егзархију, у коју су, поред Бугарске, ушли и други крајеви: околина Ниша, Пирота и Врања, затим области Скопља, Битоља, Дебра, Струмице, Неврокопа. Егзархат је имао седиште у Цариграду. Међутим, сабор источних патријарха, који је 1872. заседао у Цариграду, прогласио је бугарску Егзархију за шизматичку (расколничку) због робовања етнофилетизму (национализму). Бугари су за епископе у српским крајевима у Повардарју постављали Бугаре, што је изазвало незадовољство тамошњег становништва. На овај начин су се Бугари реванширали Грцима-фанариотима. Реаговала је Србија и српска влада. Област источне Србије (Ниш, Пирот и Врање) ушла је у састав Србије 1878. године. Самим тим су и цркве у том крају дошле под окриље Српске митрополије. Међутим, Јужна Србија и Повардарје су још увек чекали националну, српску јерархију. У тим

областима је кроз целу другу половину 19. века била развијена српска просветна и црквена мисија, као и пропаганда. Ту су деловали многи српски учитељи и свештеници. Године 1871. у Призрену је основана богословија, затим многе друге српске школе, штампарије, просветко-културна друштва и установе. Затим долазе и многи српски епископи: у Призрен 1896. у Скопље 1897. у Велес 1910. И ове епархије су 1920. год. ушле у састав Српске цркве. Уједињење и васпостављање Српске Патријаршије Први светски рат се завршио 1918. године. На рушевинама Аустроугарске и европског дела Турске поникле су нове проширене државе. Створена је први пут у историји Јужних Словена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. У мају 1919. у Београду су се састали епископи свих делова некадашње Пећке патријаршије и прогласили, сада у новој држави, духовно и административно јединство. Стекли су се сви услови да некадашња Пећка патријаршија, укинута далеке 1766. год. буде обновљена. Нова државна власт на челу са краљем Петром I дала је сагласност. Српска црква се обратила Цариградској патријаршији као мајци цркви и упознала ја са новим околностима у којима се нашла, а са жељом да се патријаршија обнови. Васељенска патријаршија је то одобрила, издала је одговарајући Томос. Одржан је потом Архијерејски сабор у Сремским Карловцима 30. августа / 12. септембра 1920. на дан Сабора српских светитеља, на коме је донета одлука да се Српска црква уздигне на степен патријаршије. Први српски патријарх обновљене Патријаршије био је митрополит Србије Димитрије (Павловић) (1920-1930). Устоличен је у Београду исте године, а у манастиру Пећка патријаршија 1924. У време патријарха Димитрија основано је неколико нових епархија. Богословски факултет у Београду и Загребу и богословија у Битољу. У време патријарха Варнаве (Росић) (1930-1937) донет је Црквени устав (1932). Основане су Загребачка и Мукачевско-прјашевска епархија. Између 1931. и 1947. Српска црква је имала 27 епархија и викаријат у Скадру. Црквени живот је покренут у свим областима. Подигнута је данашња зграда Патријаршије у Београду, као и манастир Ваведење у Београду и многи храмови. Започет је и храм Светог Саве у Београду (1935). Патријарх Варнава се одлучно успротивио великим привилегијама римокатоличке цркве у Југославији (конкордатска криза), које су ишле на штету православних и осталих вероисповести. Преминуо је изненада ноћу 23-24, јуна 1937, године у време изгласавања Конкордата у Народној скупштини. Свети архијерејски синодје такође био против владиног предлога. Касније је влада повукла Конкордат. Патријарх Гаврило (Дожић) [1938-1950] саградио је Патријаршијску библиотеку у Сремским Карловцима и зграду интерната за студенте теологије на Карабурми у Београду. Убрзо је избио Други светски рат. Патријарх и Синод су били нротив приступања Тројном пакту. У току овога рата (1941-1945) убијени су: митрополит дабробосански Петар, епископ бањалучки Платон, епископ горњокарловачки Сава, чешкоморавски Горазд. Убијено је 515 свештеника, монаха и вероучитеља. Године 1942. мошти св. кнеза Лазара и других светитеља пренете су из фрушко-горских манастира у Београд. Патријарх Гаврило је био заробљен, најпре у манастиру Раковици, Војловици, а затим у логору Дахау у Немачкој. За све време рата, до повратка, замењивао га је Свети синод са скопским митрополитом Јосифом (Џвијовићем) на челу. По завршетку Другог светског рата Српској цркви није исплаћена ратна штета од 3.311.637.509 динара. Комунисти су Цркву одвојили од државе, одузели јој око 70.000 хектара земље и 1.180 зграда, које су вределе осам милијарди динара. У доба патријарха Викентија (1950-1958) притисак комуниста на Цркву био је велики. Године 1952, Богословски факултет је избачен са Београдског универзитета због патријарховог одбијања и одуговлачења да се размотри такозвано питање "Македонске цркве". Онје изненада преминуо 1958. године. Патријарх Герман (1958-1990; +1991) је најдуже од свих црквених поглавара био на челу Цркве. Основане су нове епархије: Западноевропска (1969), Аустралијска (1973), Врањска (1975) и Канадска (1983). Обновиле су рад богословије у манастиру Крки и Сремским Карловцима, настављени су радовн на новом храму светог Саве у Београду (1985), сазидана је нова зграда Богословског факултета у Београду, обновљени многи часописи и црквени листови. Догодила су се и два раскола: у Америци (епископ Дионисије Миливојевић) 1963. године и раскол епархија у Јужној Србији (такозвана Македонска православна црква у Скопљу).

Амерички раскол је зацељен 1992. године. Патријарх Павле (Стојчевић) од 1990. год. најпре је изгласао раскол наше Цркве у Америци 1992. а затим се приступило оснивању неколико нових епархија: Британско--скандинавске, Средњоевропске, Милешевске, Бихаћко-петровачке, Осјечко-пољске и Западне европске. Распад Југославије и рат на подручју Босне и Херцеговине (1992-1995) и у српским крајинама донео је много зла како народу тако и Цркви. Створена је Савезна Република Југославија (од Србије и Црне Горе). Већина епархија у западним српским земљама добрим делом су у рату опустеле, народ је расељен, а цркве и манастири разорени. Обновљена је Богословија на Цетињу (1992) СТАЊЕ ДАНАС Српска Православна Црква је самостална и аутокефална Црква која има достојанство патријаршије. У диптиху православних патријаршија (према важећем диптиху Васељенске патријаршије) она се налази на шестом месту, после Руске а пре Румунске цркве. Седиште Српске цркве је у Београду у патријаршијском двору (дело патријарха Варнаве из 1934. године). Поглавар Српске цркве има следећу титулу: "Архиепископ пећски, митрополит београдско-карловачки и патријарх српски..." . Има укупно 39 епархија. Сам патријарх је епархијски архијереј у Архиепископији београдско-карловачкој. Четири су митрополије: Загребачко-љубљанска и целе Италије, Црногорско-приморска, Средњезападно-америчка и Дабробосанска. Има 29 епархија: Жичка, Шумадијска, Шабачко-ваљевска, Будимска, Нишка, Зворничко -тузланска, Сремска, Бањалучка, Темишварска, Канадска, Аустралијско-новозеландска-новограчаничка митрополија, Америчко-канадска-новограчаничка митрополија, Источноамеричка, Банатска, Бачка, Британско-скандинавска, Рашко-призренска, Захумско-херцеговачка, Бихаћко-петровачка, Осечко-пољска и барањска, Средњо-европска, Западно-европска, Тимочка, Врањска, Западноамеричка, Славонска, Браничевска, Милешевска, Далматинска. Титуларни епископи постоје за следеће епархије: Хвостанска, Будимљанска и Јегарска. Српска црква данас има преко 3.500 парохија, 204 манастира, око 1.900 свештеника, око 230 монаха, 1.000 монахиња. Од црквено-просветних установа има шест богословија: у Београду, Сремским Карловцима (после Другог светског рата школа је поново отворена 1964. год.), Нишу (то је Призренска богословија измештена у Ниш у лето 1999. године, надамо се привремено), Цетињу (обновљена 1992), Србињу (Богословија из манастира Крке, овде од 1996) и Крагујевцу (од 1997). Два су Богословска факултета, у Београду (основан 1905. ради од 1920. године, из састава Београдског универзитета избачен 1952. године) и Либертивилу (од 1986), затим Богословски институт при Богословском факултету у Београду (1990) и Духовну академију у Србињу (од 1994). У богословијама се тренутно школује преко 1.000 ученика а на богословским факултетима и Академији студира преко 1.000 студената. Поред ових установа Српска црква је основала 1993. године у Београду и Академију за уметности и конзервацију са неколико одсека (иконопис, фрескопис, конзервација). Службени лист Српске цркве је Гласник (излази месечно), лист Православље, часопис Мисионар и Светосавско звонце (дечји лист). Богословски факултет издаје свој богословско-научни часопис Богословље, а Свети синод издаје Теолошке погледе. Поједине епархије издају своје часописе (Бачка епархија издаје Беседу, Браничевска Саборност, Шабачко-ваљевска Глас цркве, Рашко-призренска Свети Кнез Лазар, Шумадијска Каленић., и тако даље). Штета је што Српска црква још нема своју радио и телевизијску станицу. Једино у Ваљево постоји радио станица "Глас Цркве" (Шабачко-ваљевска епархија). Недаће: После Другог светског рата Српска црква се нашла у веома тешком положају. Цркву су нове власти одвојиле од државе а школу су одвојиле од Цркве, по искуству бољшевика у Русији. Верска настава је избачена из основних и средњих школа, Цркви је одузета многа непокретна имовина и матичне књиге (књиге рођених и крштених, венчаних и умрлих). Богословски факултет није још враћен у састав Београдског универзитета. Још увек траје раскол такозване Македонске цркве а сличан проблем се поставља у Црној Гори (такозвана Црногорска православна црква, званично регистрована 2000. године). Године 1999. (од 24. марта до половине јуна) Северноатлантски савез држава (НАТО пакт) бомбардовао је Србију. Потписан је под притиском Кумановски војно-технички споразум и међународне војне снаге су извршиле окупацију дела Србије, Косова и Метохије. Српско становништво Је

већим делом напустило Косово и Метохију, спаљено је и порушено преко 80 цркава и манастира од којих су неки из 14. века, на простору Рашко-призренске епархије. Стара богословија из Призрена је премештена у Ниш, седиште Рашко-призренске епархије из Призрена је премештено у манастир Грачаницу. Још увек је неизвесна судбина преосталих Срба на Косову и Метохији, преосталих манастира и цркава.